

ВОЛОДИМИР СТАРОСОЛЬСЬКИЙ: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ

Володимир Старосольський (1878-1942) належить до найпомітніших постатей в історії західноукраїнських земель кінця XIX – першої половини XX ст. Доктор права, відомий адвокат, авторитетний громадсько-політичний діяч і плідний науковець, він не лише зробив вагомий внесок у розвиток української та європейської політико-правової і соціологічної думки, але й залишив значний слід в історії українського суспільно-політичного руху та національно-державного відродження. Політична біографія В.Старосольського не знайшла належного висвітлення у вітчизняній історичній науці.

Володимир Старосольський народився 8 січня 1878 р. у Ярославі (нині – територія Польщі) в сім'ї бурмістра. Закінчив місцеву гімназію, навчався у Краківському, Львівському і Віденському університетах. У 1903 р. став доктором права, працював адвокатом у Львові.

На формування його політичного світогляду та становлення як політика вирішальний вплив мали студентські роки, активна участь в українському студентському русі в Галичині під владою Австро-Угорської монархії. Василь Стефаник пізніше згадував: “Володимир Старосольський вчився у Кракові прав. Знав, що він українець, та по-українськи не міг сказати і речення... і чи то кров прадідівська, чи теорія... завели його в українську націю і вчинили з нього найкращого між нами чоловіка” [55, с.163]. Генерація, до якої належав В. Старосольський, вперше в новітній історії України привнесла в ідеологію українського молодіжного руху національну ідею у вигляді чіткого політичного постулату державної незалежності і соборності України.

Вже будучи студентом правничого факультету Львівського університету, В.Старосольський стає одним з головних організаторів, провідників та ідеологів студентського об'єднання “Молода Україна”. Протягом 1899-1902 рр. він разом з товаришами провів цілу низку масових студентських віч з вимогами утворення “самостійної української держави в етнографічних границях” [39, с.308]. Важливо підкреслити, що саме на “вічах всіх українських студентів Австро-Угорщини”, скликаних 13 липня 1899 р. і 14 липня 1900 р. у Львові Оргкомітетом, до складу якого входив і В.Старосольський, було вперше офіційно висунуто вимогу створення окремого українського університету у Львові. Так започатковано тривалу і запеклу боротьбу в цьому напрямку, яка знайшла розуміння і підтримку всієї української громадськості Галичини [54, с.31].

Тоді ж В.Старосольський став і одним з авторів та, вірогідно, фактичним редактором однойменного щомісячного журналу об'єднання –

“Молода Україна”, який почав виходити у Львові з січня 1900 р. У редакційній передовій статті його першого номера відзначалось: “...Стягом, що під ним спішитимемо у бій за наші ідеали, є для нас одно велике слово: УКРАЇНА”, і далі підкреслювалось: “Наша національна ідея – се не само питання мови, не само питання етнографічної відрубності, се питання політичної незалежності, питання потреб поневолених верств нашого народу, повної соціальної справедливості... Політична воля, економічна рівність та соціальна справедливість – се прикмети нашої національної ідеї”. Журнал мав стати органом “не якоїсь там провінції..., а органом молодіжної всієї України” без різниці віку, статі, соціальної і партійної приналежності [38, с.1-2]. Авторами цієї статті були голова українського студентського товариства “Академічна громада” Євген Косевич та студент-правник Володимир Старосольський. Хоч формально видавцем і редактором журналу був М.Залітач, найчастіше редакційні статті першого річника часопису підписував В. Старосольський. Йому ж належала і найбільша кількість публікацій річника (щонайменше 13), крім нього, авторами статей часопису були також Л.Цегельський, В.Темницький, М.Галущинський, А.Крушельницький та багато інших відомих українських політиків і громадських діячів. Як свідчить аналіз тогочасних публікацій В.Старосольського, українська національна ідея в його розумінні мала широкий соціально-політичний зміст, її атрибутами були не тільки національна державність, але й політична і національна свобода, демократія і соціальна справедливість.

За деякими даними, В.Старосольський став основним організатором студентської секції з Львівського університету в січні 1902 р. [45, с.67]. На знак протесту проти ігнорування своїх законних національних прав українські студенти залишили Львівський університет і роз'їхались на навчання до університетів Відня, Праги, Кракова та інших міст. Ація не дала очікуваного ефекту, однак вона сприяла усвідомленню студентством неможливості здобути університет власними силами, у відриві від боротьби всієї української суспільності за національні права, показала необхідність включення молоді в цю боротьбу, в тому числі й у складі існуючих політичних партій.

Після припинення виходу “Молодої України” (березень 1903 р.) і в умовах поглиблення партійної диференціації студентського руху частина провідних “молодоукраїнців” (В.Старосольський, Т.Мелень, В.Темницький, Є.Косевич) опинилася в лавах партійної організації, під значним впливом якої перебувала й до того – Української соціал-демократичної партії Галичини й Буковини (УСДП). Їх прихід до активної діяльності в партії у 1905-1907 рр. на тлі прискорення процесів національно-полі-

тичного відродження українського народу і загострення українсько-польського протистояння в Галичині призвів до посилення національного елемента в ідеології УСДП. В українському соціал-демократизмі виникла нова, національна течія (“молодих” або “автономістів”), які прагнули емансипації УСДП з-під впливу польської соціал-демократії і перетворення її на самостійну, впливову політичну силу. Враховуючи значну частку українців серед робітничого класу, це мало, на думку “молодих”, швидко розвіяти “балаканку про polskoñs miast, polskñs stolicñs kraju i т. п.” [4, арк. 19]. Боротьбу за міста як стратегічно важливі центри модерного, індустріального суспільства “молоді” українські соціал-демократи розглядали в контексті політичного відродження української нації, що мало на меті створення незалежної національної державності.

Перешкодою на шляху до цієї мети були як польська соціал-демократія (ППСД Галичини і Сілезії), що вважала галицькі міста і робітничий клас польськими, так і “старі” лідери УСДП Микола Ганкевич, Семен Вітик та ін. Останні, тісно співпрацюючи з ППСД, ставили українську партію у зв'язок і залежність від неї. Характеризуючи взаємини між українськими і польськими соціал-демократами, один з лідерів “молодих”, майбутній голова партії (з 1914 р.) В. Темницький писав 10 березня 1907 р. у листі до А. Шмигельського: “І справді ті відносини не були коректні – се признавали все молодші товариші, тільки не уважали відповідним виступати через се з партії, але рішили старатися сі відносини змінити, укр. соц. дем. партію відірвати від польської, поставити її самостійно на ноги. Се ... бурилося в партії цілі два роки, зовнішньою признакою цього була “Земля і Воля” в Чернівцях. Отверто виступити ми не могли, бо не було у нас до того сил, тим більше, що в такім разі ми мали би проти себе не тільки польську партію, але і своїх старших товаришів. З отвертим виступом ми рішили здержатися до пори, поки осядуть в Галичині люди, на котрих ми числили, і годі ми будемо могли розпочати роботу як слід” [4, арк. 16 зв.]. Повернення В. Старосольського до Галичини після стажування у Берлінському університеті (1905-1906 рр.) посилило позиції “молодих” всередині УСДП. На короткий (всього кілька місяців), але бурхливий, багатий на події період він, поруч з Володимиром Левинським, Левком Ганкевичем та ін., став одним із лідерів і натхненників “молодого”, національного крила української соціал-демократії і разом з тим однією з найпомітніших фігур у керівництві УСДП.

Несподівано “допомогли” “молодим” і самі польські соціал-демократи. У ході підготовки до парламентської виборчої кампанії, яка мала вперше відбутись за новим законом на основі загального виборчого права, в січні 1907 р. місцевий комітет ППСД у Львові висунув кандида-

том по одному з львівських округів одного з “старих” лідерів і засновників УСДП і водночас активного діяча ППСД М.Ганкевича. Проте екукутивна ППСД, прагнучи зберегти дотеперішній розподіл сфер впливу між партіями, відкинула цю кандидатуру, мотивуючи своє рішення тим, що Ганкевич – українець, а міські округи Галичини є польськими [59, с.452]. Справа набула широкого резонансу в суспільстві, викликала обурення як самого М.Ганкевича, так і в лавах УСДП, спонукала український соціал-демократичний рух до внутрішньої консолідації і до розриву з польською соціал-демократією.

Велику роль у порозумінні фракцій всередині УСДП, консолідаційних процесах та здійснених у зв'язку з цим організаційних заходах відіграв В.Старосольський. Як речник “молодих” він разом з Л.Ганкевичем взяв участь у переговорах з лідерами “старих” (Т.Меленем, І.Возняком), що відбулися в помешканні хворого М.Ганкевича у січні 1907 р. Згідно з досягнутою угодою, В.Старосольський увійшов до складу редакції головного органу партії – газети “Воля” [6, арк.24-27]. Компроміс був закріплений партійною конференцією 17-18 лютого того ж року у Львові, яка остаточно ліквідувала розкол в партії. Конференція вперше поставила питання про необхідність роботи серед міського робітництва, яке ППСД розглядала як сферу виключно свого впливу [30, с.35].

У березні 1907 р. було вперше з часу заснування партії обрано міський партійний комітет УСДП у Львові, який польська соціал-демократія вважала своїм “станом володіння”. Водночас прийнято рішення, що українські робітники будуть сплачувати членські внески УСДП, а не ППСД, як це було дотепер. В.Старосольський увійшов до складу виділу цього комітету [32].

Робилися й спроби згуртувати молоду інтелігенцію, яка співчувала ідеям соціал-демократії. 22 березня 1907 р. у Львові відбулись перші загальні збори товариства “Вільна громада”. В.Старосольський виступив з годинною промовою про історію соціал-демократичного руху, його завдання, в тому числі з організації молоді. До керівних органів товариства, окрім Володимира, обраного головою, увійшла також Дарія Старосольська, його дружина [31]. У житті товариства брали участь як галичани (М.Січинський, А.Чернецький та ін.), так і наддніпрянські емігранти – Д.Донцов, М. Залізник, В.Дорошенко.

Процес ідейно-організаційного становлення УСДП був, в основному, завершений конференцією 12-13 червня 1907 р. у Львові, що пройшла за активної участі В.Старосольського. Він виступив з великою доповіддю з третього питання порядку денного “Робота на селі”. У запропонованому ним проекті резолюції наголошувалось, що вирішення аграрного

питання можливе лише шляхом ліквідації великої земельної власності і передачі землі в руки селян, що повинно бути першим пунктом аграрної програми партії. Резолюція також передбачала посилення освітньої роботи на селі, створення профспілкової організації сільськогосподарських робітників і боротьбу за права малоземельних, їх захист від експлуатації. Водночас В.Старосольський виступив у дискусії з інших питань. Під тиском “молодих” конференція внесла зміни до партійного статуту, що вперше передбачали створення партійних комітетів не тільки в селах, але й у містах, а також ухвалила резолюцію з вимогою поділу галицького коронного краю на дві автономні частини – українську та польську, що теж суперечило позиції ППСД [35, с.36].

В.Старосольський взяв активну участь у виборчій кампанії до австрійського парламенту, хоч йому так і не судилося стати послом. На знак протесту проти шовіністичної політики ППСД та несправедливої галицької “виборчої геометрії”, за якою міські виборчі округи заздалегідь “призначалися” полякам (формувався таким чином, щоб забезпечити їм більшість), УСДП висунула своїх кандидатів і по двох міських округах. Зокрема, в окрузі №22 (Бережани – Рогатин – Ходорів) у лютому 1907 р. кандидатом у послы було висунуто В.Старосольського. Цікаво, що ширший Народний комітет Української національно-демократичної партії підтримав по цьому округу кандидатуру соціал-демократа В.Старосольського і передав її на затвердження тіснішому комітетові [8, арк. 22-23]. У березні В.Старосольський почав активну роботу в окрузі, успішно провів ряд масових віч, на яких представив виборцям свою програму. Однак 10 квітня Екзекутивний комітет (ЕК) УСДП прийняв його заяву про зняття кандидатури на користь М.Ганкевича. У заяві В.Старосольський пояснював свою згоду балотуватись тільки тим, що М.Ганкевич був хворий і тимчасово виїжджав на лікування [33]. Зрештою, за місяць, 14 травня ЕК змушений був зняти і Ганкевича, мотивуючи це його незадовільним станом здоров'я [34]. Загалом на цих виборах УСДП здобула 8% голосів, відданих за український політичний табір, що молода партія небезпідставно вважала своїм успіхом. Послами від УСДП тоді стали С.Вітик і Я.Остапчук.

Невдовзі після цього В.Старосольський знову виїхав на стажування до Грацького (1907) та Гайдельберзького університетів (1907-1908, 1911-1912 рр.) і, як наслідок, протягом тривалого часу значної участі в громадсько-політичному житті Галичини він не брав. Це, однак, не завадило йому в 1908 р. виступити адвокатом на резонансному судовому процесі у Львові в справі вбивства намісника Галичини графа А.Потоцького українським соціал-демократам М.Січинським. Обвинуваченому

вдалося замінити смертний вирок на двадцятирічне ув'язнення. У 1908-1909 рр. В.Старосольський брав участь у роботі очолюваної ним “Вільної громади”, а також українського робітничого культурно-просвітнього товариства “Воля” у Львові, де виступав з науковими рефератами і надавав безкоштовну юридичну допомогу робітникам. Разом з тим, він не брав активної участі у з'їздах УСДП 1909, 1911 та 1914 рр., не згадується у списках делегатів від “молодого” крила партії, що в грудні 1911 р., опинившись у меншості, демонстративно залишили з'їзд УСДП, започаткувавши новий розкол партії [12].

З іншого боку, зв'язок В.Старосольського з партією та членство в ній у цей період не викликають сумніву. Більше того, саме він разом з Ю.Бачинським у червні 1912 р. підписав від імені “молодих” в УСДП спільну політичну заяву трьох галицько-українських партій (національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної) із закликом до рішучої боротьби за український університет [24]. Він відіграв далеко не останню роль у подоланні розколу в УСДП, що видно з листа Т.Меленя М.Ганкевичу від 27 січня 1914 р. Спільне засідання ЕК “молодих” з представниками “старих”, на якому вдалось досягти угоди про ліквідацію розколу, відбулося 18 січня 1914 р. у помешканні або офісі В.Старосольського [2, арк.87-88].

Перша світова війна, що вибухнула влітку 1914 р., розпочала новий етап у житті В.Старосольського – період практичної боротьби за реалізацію тих ідей і прагнень, які ще на початку століття могли здаватися відносно віддаленою перспективою.

Своє ставлення до війни В.Старосольський загалом визначив задовго до її початку. Ще 7 грудня 1912 р. у Львові відбулась міжпартійна нарада найвизначніших галицько-українських діячів, в якій від УСДП взяли участь Ю.Бачинський, М.Ганкевич та В.Старосольський. У виступах соціал-демократів на нараді “виринула на перший план незалежна Україна, а опісля Австрія, чого досі не було”, -- повідомляв 11 грудня 1912 р. П.Буняк у листі В.Левинському Як наслідок, більшістю голосів було відкинута підготовлена націонал-демократами резолюція як таку, що містить “невільничі чувства для цісаря і Австрії” [5, арк.27]. Було ухвалено лише комунікат, в якому зазначалося, що у випадку збройного конфлікту з Російською імперією вся галицько-українська суспільність стане на боці Австрії [37].

Відкидаючи протиставлення австрофільської орієнтації “самостійницькій”, “українській”, В.Старосольський пізніше підкреслював, що “політична самостійність України – це ціль наших змагань”, тому австрофільська орієнтація галицьких українців “зродилася однодушно, без

спорів та дискусій” і є не тільки “пануюча, але й одинока, бо не було спроби протиставити їй яку-небудь другу” [40]. Отже, він, як і переважна більшість інших галицько-українських діячів, розглядав проавстрійську орієнтацію фактично як безальтернативну, вважаючи, що визволення України може настати лише внаслідок розпаду Російської імперії після поразки у війні або революції.

Підтримуючи ідею боротьби галицьких українців на боці Австро-Угорщини проти Російської імперії, В. Старосольський, як і інші провідні діячі УСДП, взяв активну участь в організації стрілецького руху як можливого зародка майбутньої української армії, без якої було б немислимим втілення у життя державницьких постулатів. Так, після затвердження статуту стараннями К.Трильовського 18 березня 1913 р. у Львові постало перше товариство “Січові стрільці”, що незабаром розширило свою організаційну діяльність на провінції. Першим головою товариства став В.Старосольський, а скарбником – В.Темницький [3, арк.3 зв.]. Багато молодих людей, що гуртувалися навколо цього товариства та проходили в ньому військовий вишкіл, у серпні 1914 р. пішли добровольцями в легіон Українських Січових Стрільців, а згодом відіграли важливу роль у формуванні Української Галицької Армії та збройній боротьбі за державність.

З початком Першої світової війни В.Старосольський як один з представників УСДП увійшов до Головної Української Ради, що виникла 1-2 серпня 1914 р. у Львові, та Української Бойової Управи (УБУ), створеної Радою 6 серпня шляхом об'єднання начальних управ стрілецьких організацій. Протягом 1915-1918 рр. він був постійним відпоручником УБУ при легіоні Українських Січових Стрільців, став одним з політичних провідників та ідеологів українського стрілецтва.

В.Старосольський підтримав проголошення на уламках Австро-Угорщини Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Однак безпосередньої участі в розбудові української державності у Галичині він не взяв, бо вже на початку листопада 1918 р. потрапив у полон до поляків [13]. Його відправили у табір українських військовополонених під Краковом [53, с.87].

Партія українських соціал-демократів, членом якої був В.Старосольський, відіграла важливу роль у процесі національно-державного будівництва. Представники УСДП увійшли до складу першого уряду ЗУНР на чолі з націонал-демократом К.Левницьким. Після Акта злуки ЗУНР і УНР в січні 1919 р. соціал-демократи стали в опозицію до галицьких урядових чинників. В Українській Національній Раді, що виконувала функції парламенту ЗУНР, соціал-демократична фракція виступала за проведення більш лівої, соціалістичної політики, домагалася створення

єдиного соціалістичного уряду в Україні. Відомі діячі УСДП В.Темницький, О.Безпалко і С.Вітик протягом 1919-1920 рр. були членами урядів Директорії УНР [56, с.49].

Вийшовши з польського полону за допомогою міжнародного Червоного Хреста в жовтні 1919 р., В.Старосольський відразу включився у боротьбу за українську державність. Він став заступником міністра закордонних справ в уряді УНР І.Мазепи, сформованому в серпні 1919 р. [14]. В.Старосольський опинився у вирі гострої політичної боротьби, що точилася між двома українськими урядами – УНР і Західної Облaсті УНР в тимчасовій столиці Української держави Кам'янець-Подільському. Ця боротьба в умовах погіршення зовнішньополітичної ситуації (окупація Галичини поляками, наступ на Україну російських більшовиків і білогвардійських військ та ін.) восени 1919 р. перейшла межі об'єктивності й етики, за словами О.Доценка (старшого ад'ютанта С.Петлюри), "створювала величезний матеріал "помийного характеру" для сторінок преси" [46, с.78]. "Ясним пробліском у захмарено-темній дійсності того часу, – писав син В.Старосольського Юрій, – було для нього іменування його професором державного права у Кам'янецькому університеті. Згадував про це багато років пізніше з сентиментом" [53, с.90].

Після кам'янецької катастрофи в листопаді 1919 р. дійшло до остаточного розмежування між урядами ЗУНР і УНР. Останній підтримав курс на польсько-українське зближення. Дипломатична місія УНР у Варшаві 2 грудня 1919 р. зробила заяву, в якій визнала права Польщі на Східну Галичину. Соціал-демократ В.Старосольський як член уряду УНР виступив проти цієї заяви, підкресливши, що він "до останнього часу держався тої думки, що Україна за всяку ціну зараз мусить договоритися з Польщею". На жаль, "цією декларацією ми даємо дуже багато другій стороні, однак від неї не одержуємо певного нічого". "Особливо один пункт декларації є цілком неможливий до прийняття нам, – наголосив В.Старосольський, – це пункт про Галичину" [47, с.57]. Водночас він звертав увагу на сторінках газети УСДП "Вперед" у Львові, що саме "там, за Збручем вирішується доля Самостійної України" [15]. В іншому номері газети В.Старосольський відкрито висловився проти положень декларації 2 грудня 1919 р., вважаючи "її шкідливою і для України, і для справи українсько-польського порозуміння" [16]. Очевидно, розходження між політичним курсом С.Петлюри і позицією В.Старосольського все більше поглиблювалися. 4 квітня 1920 р., за кілька тижнів до підписання С.Петлюрою Варшавської конвенції, В.Старосольський вийшов з уряду УНР [41].

Водночас В.Старосольський взяв участь у партійному житті соціал-демократів. Галицька УСДП першою з політичних партій ЗУНР

прийняла ухвалу про об'єднання з ідейно близькою партією в Наддніпрянській Україні – Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). Представники УСДРП були запрошені на VI конгрес УСДРП 10-12 січня 1919 р. у Києві, який ухвалив “Резолюцію про об'єднання українських соціал-демократичних партій Українських Народних Республік Східньої і Західньої”. Щоправда, в силу зовнішнього фактора процес об'єднання двох “гілок” української соціал-демократії не був завершений. Однак лідери УСДРП в 1919-1920 рр. мали взаємини з наддніпрянськими соціал-демократами. В.Старосольський разом з партійними товаришами (О.Безпалком, Левом і Миколою Ганкевичами та І.Квасницею) брав участь у конференції УСДРП 23-26 лютого 1920 р. у Варшаві. Конференція “прийняла резолюцію, в якій містилася вимога негайного визнання “суверенности українського народу” з боку радянської Росії. Делегати визнали потребу “тіснішого об'єднання соціалістичних партій” різних народів, що проживали в межах колишньої Російської імперії [17; 48, с.197].

Після поразки Української революції 1917-1920 рр. В.Старосольський на деякий час відійшов від активної партійно-політичної роботи. Він проживав за кордоном, займався науковою і викладацькою діяльністю. Був серед ініціаторів заснування в 1921р. Українського вільного університету (УВУ) в екзилі, створеного з метою сприяння розвитку вільної української науки і вищої школи поза впливами панівних на Україні окупаційних режимів. Протягом одного семестру УВУ працював у Відні, наприкінці 1921 р. переніс свою роботу до Праги, що була головним центром української еміграції. Переїзд університету до Чехо-Словацької Республіки став можливим, зокрема, завдяки підтримці В.Старосольського, який працював продеканом правничого факультету і мав зв'язки з оточенням президента Т.Масарика [52, с.3419]. Діставши фінансове забезпечення від чехо-словацького уряду, УВУ незабаром перетворився в один з найбільших центрів українського наукового життя. Водночас В.Старосольський працював з 1922 р. професором права в Українській господарській академії в Подєбрадах, заснованій також при фінансовій допомозі урядових структур Чехо-Словацьчини [53, с.104].

Наукова і педагогічна праця В.Старосольського отримала широке визнання в краї. У березні 1923 р. він став дійсним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові [53, с.105]. Його перу належить ціла низка глибоких наукових розвідок з політології, соціології, історії і права. Серед них можна виділити основні праці: “Національний і соціальний момент в українській історії” (Відень, 1915), “Теорія націй” (Відень, 1922), “Держава і політичне право” (у 2-х т. Подєбради, 1923-1925) та ін. [51, с.3033]. За влучним висловом О.Назарука, працю В.Старосольського

“Теорія нації” “повинен знати кождий українець, що хоче здавати собі справу про українську політичну думку сучасности” [50, с.15].

Суть етнополітичної концепції В.Старосольського, сформульованої в “Теорії нації”, полягала в тому, що суспільно-історичний процес творять як національні (суб’єктивний чинник), так і соціальні інтереси (об’єктивний чинник) – дві взаємодоповнювані тенденції людського поступу. Поняття держави тісно пов’язане з пануванням, яке, на думку вченого, має дві форми: 1) поневолення одного класу іншим; 2) поневолення однієї нації іншою [55, с.161, 162]. В.Старосольський обґрунтував необхідність вирішення національного питання шляхом “націоналізації держави чи удержавлення нації. Обі мусять зійтися з собою: організм нації і механізм держави...”. Водночас він виступив за вирішення в національній державі “суспільного питання в розумінню ухилення поневолення кляси клясою” [53, с.315, 316]. В.Старосольський вважав, що національна ідея завжди була пов’язана з синтезом національного і соціально-демократичного визволення [55, с.162].

Перебуваючи в еміграції, В.Старосольський опинився поза партійною організацією УСДП. Крім нього, на початку 1920-х рр. з різних причин не брали участі в політичному житті УСДП відомі і заслужені в минулому соціал-демократи В.Темницький, О.Безпалко, С.Вітик, Микола і Лев Ганкевичі, О.Устинович та ін. Під тиском рядових членів, що масово вступали в партію, будучи симпатиками радянської влади в Україні, відбулася ліворадикальна еволюція УСДП [57, с.113, 114]. Радянофільські елементи в краї зміцнили позиції в умовах проведення на Радянській Україні політики “українізації”, що звучала дисонансом до антиукраїнського наступу в Польщі. Керівництво УСДП “не поставило міцного політично-ідейного опору проти ... опанування партії комуністичним і комунофільським елементом”, – слушно зауважив радикал І.Макух [49, с.302]. На VI партійному конгресі 18 березня 1923 р. УСДП відкрито перейшла на ліворадикальні позиції. Як наслідок, прокомуністична УСДП в січні 1924 р. була заборонена польською владою [57, с.120].

В.Старосольський повернувся, за його словами, “до свого “не свого” Львова” в 1927 р. [53, с.106]. Він взяв участь у заходах колишнього керівництва УСДП щодо відбудови партії. Просвітницька робота в робітничому середовищі – шляхом заснування культурно-освітнього товариства “Робітнича громада” і газети “Вперед!”” дала змогу розширити соціальну базу української соціал-демократії. Напередодні парла-

* Статут товариства затверджено в 1925 р.

** Газета виходила з червня 1926 р. у Львові як орган “українського соціалістичного пролетаріату”.

ментських виборів 1928 р. у Польщі засновано Українську соціалістичну групу (УСГ) “Вперед”, що виступила як політична організація. В.Старосольський став одним з ініціаторів скликання робітничої конференції 5 грудня 1927 р. у Львові, на якій було прийнято ухвалу про створення УСГ “Вперед”. Він увійшов до складу управи цієї групи разом з Л.Ганкевичем, І.Квасницею, П.Буняком, В.Темницьким і головою І.Жовніром [7, арк.3; 18].

В.Старосольський був делегатом Українського соціалістичного конгресу 8-9 грудня 1928 р. у Львові. Як член президії, секретар засідання він взяв активну участь у роботі з’їзду, що остаточно завершив ідейно-організаційну відбудову УСДП. Виступаючи в дискусії після доповіді В.Темницького “Проект програми і організаційного статуту”, В.Старосольський наголошував: “Основні погляди комунізму хибні і небезпечні для соціалізму. (...) В Світській Росії панує абсолютизм”. Українські соціал-демократи, на його думку, мають на меті утвердження “повної самостійности і повного національного визволення на цілій території”. Ситуацію на Радянській Україні “можна назвати культурною автономією, а маємо її тому, що маси домагалися цього, маємо там назву і здобутки в культурній ділянці і більше нічого. Щодо інтервенції (проти Радянської України. – *Авт.*), то є небезпека такої. Ми мусимо з соціалістами цілого світу стреміти до її ухилення” [1, арк.5]. Отже, В.Старосольський критично ставився до більшовицької влади в Україні, водночас мав певні радянфільські ілюзії. Це виявилось, зокрема, у підтримці ним політичної резолюції, що була одноставно прийнята делегатами з’їзду. “... Український пролетаріят мусить стояти в обороні Радянської України, – говорилося в резолюції, – вважаючи, що її упадок погрожує поворотом до влади чорної реакції, яка не побоїться вернути до давних царських метод супроти українського народу”. Разом з тим делегати не погодилися з централістичними зусиллями і диктатом Москви”, обстоювали “принцип самостійної, соціалістичної, соборної Української республіки” [19].

Виступаючи на конгресі вдруге, В.Старосольський звернув увагу на тактику УСДП, ставлення есдеків до інших партій, II і III Інтернаціоналів. Він сказав про доцільність співпраці УСДП насамперед з соціалістичними партіями – Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) та Польською партією соціалістичною (ППС). “Можемо з УСРП видавати теоретичний орган, можемо мати якийсь бльок, цього досить, – підкреслив В.Старосольський. – Їх (соціалістів-радикалів. – *Авт.*) робота (вони не марксистки) – на селі, наша – в місті... З ППС будуть у нас зносини політичні”. Що стосується міжнародного робітничого руху, то В.Старосольський вважав: “Інтернаціонали II і III – це два окремі світи, дві тактики... До III-ього

(Комуністичного. – *Авт.*) не приймуть того, хто не слухає Москви”. На його переконання, “арена Другого Інтернаціоналу – одинока, де можемо прийти до слова” [1, арк.9]. Отже, В.Старосольський відкрито вказав на доцільність приєднання УСДП до міжнародного соціалістичного руху. Ця думка знайшла підтримку серед делегатів грудневого з’їзду УСДП 1928 р. VII партійний конгрес 4 березня 1934 р. у Львові прийняв рішення про вступ УСДП до Робітничого Соціалістичного Інтернаціоналу (РСІ), створеного шляхом об’єднання II та Віденського (т. зв. II ?) Інтернаціоналів. Показово, що на конгресі доповідь “Про Соціалістичний Інтернаціонал” виголосив В.Старосольський” [22; 43, с.246].

Політична біографія В.Старосольського після 1928 року була тісно пов’язана з партією українських соціал-демократів. На партійному з’їзді 1928 р. він увійшов до складу Центрального комітету (ЦК) УСДП [1, арк.14]. Відновлена УСДП у своїй діяльності послідовно обстоювала національну ідею, боротьбу за незалежність і соборність української нації поєднувала з пропагандою соціалістичних ідей в душі марксисту.

Як представник УСДП УСДП В.Старосольський брав участь у спробах консолідації сил у національно-державницькому таборі Західної України в 1930-х роках. Так, він разом з головою УСДП Л.Ганкевичем представляв українських соціал-демократів на спільній українсько-білорусько-литовській конференції 27 листопада 1929 року у Варшаві, що відбулася за участю Українського національно-демократичного об’єднання (УНДО), УСРП, УСДП та Селянського Союзу [25]. В.Старосольський рішуче виступив проти “пацифікації”, що створила ґрунт для формування на виборах до польського парламенту 1930 р. спільного блоку УНДО, УСРП і УСДП. Як член партійної управи він у вересні 1930 р. підтримав заяву ЦК УСДП, ЦК УНДО і Головної управи УСРП, що осудила саботажницькі дії Української військової організації як “з національного погляду безцільні, позбавлені політичного змісту та неоправдані навіть ніякими революційними мотивами”. Водночас у заяві висловлювався протест проти “безправних вчинків так званих пацифікаційних відділів” і застосування властями принципу колективної відповідальності всього українського населення [26]. Невдовзі після виборів 1930 р. у національно-державницькому таборі посилювалися центробіжні тенденції, що призвело до загострення міжпартійної боротьби.

Нова спроба консолідації в середовищі українських політичних партій відбулася наприкінці першої половини 1930-х рр. Поштовх до згуртування національно-державницьких сил Західної України та діаспори дав сталінський погром українства в УСРП. На платформі боротьби на захист нації, за відновлення соборної самостійної Української держави

зі столицею в Києві зійшлося сім політичних партій (УСДП, УНДО, УСРП, Українська народна обнова та декілька емігрантських організацій). В.Старосольський взяв активну участь у підготовці Всеукраїнського національного конгресу (ВНК), що мав відбутися в першій половині 1935 р. Як представник УСДП він був учасником передконгресової наради у Львові 24-28 грудня 1934 р. (крім нього, партію есдеків представляли П.Буняк та І.Квасниця) [23].

Справа ВНК охопила спектр крайових і емігрантських соціалістичних партій. В.Старосольський разом з партійними товаришами в 1933-1934 роках втілював у життя концепцію українського соціалістичного блоку, що була проголошена галицькими УСДП і УСРП (згодом до неї приєдналися дві наддніпрянські партії в еміграції – Українська соціал-демократична робітничка партія та Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР)). Чотири українські соціалістичні партії в січні 1934 р. опублікували спільну заяву, що викривала злочини сталінського режиму. “Московська комуністична диктатура, – говорилося в заяві, – політикою визиску й терору поставила проти себе весь український народ...”. “Тільки народоправство, демократичний лад”, на думку авторів заяви, дали б “нашому народові свободу національну і політичну” та “успішний господарський розвиток і добробут на його землі” [21]. 29-30 грудня 1934 р. у Львові відбувся з’їзд УСДП, УСРП, УСДРП і УПСР. Делегати з’їзду (серед них був і член ЦК УСДП В.Старосольський) закликали до боротьби “за вільну незалежну демократичну Україну” і втілення “ідеалу соціальної справедливості” [27]. Однак підтримана на з’їзді ідея Українського соціалістичного блоку не мала якогось організаційного оформлення. Можливий ефект від проведення ВНК перекреслила угодовська акція нового керівництва УНДО в 1935 р.

Соціал-демократ В.Старосольський, як і більшість членів українських політичних партій від ОУН до КПЗУ, а також опозиція в самому УНДО, різко виступив проти політики “нормалізації”. Критичне ставлення до офіційного політичного курсу УНДО В.Старосольський висловив в інтерв’ю газеті “Діло” в липні 1937р. На його думку, політика угоди УНДО з урядовим табором спричинила “обеззартіснення українського питання в Польщі. Польська сторона стала психічно і своїм розумінням ситуації менше схильна йти у відношенні до українців на які-небудь уступки...”. Він охарактеризував вплив “нормалізації” на українське суспільно-політичне життя як “від’ємний”: “На порядку дня стоїть ... справа демократизації суспільства і демократизації політики” [28].

Напередодні Другої світової війни УСДП взяла участь у новій спробі консолідації національно-державницьких сил Західної України,

що відбулася під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, зокрема змін у міжнародному становищі (активізація фашистської Німеччини, поява Карпатської України та ін.). Від імені УСДП В.Старосольський увійшов до складу Контактного комітету, створеного в грудні 1937р. у Львові для пошуку шляхів порозуміння серед українського громадянства (за участю, крім УСДП, також УСРП, УНО, опозиції в УНДО, партії Фронт національної єдності (ФНЄ) та Союзу українок) [58, с.81]. В.Старосольський був одним із авторів відозви відомого суспільно-політичних і церковних діячів краю, опублікованої в листопаді 1938 р. Заява рішуче засудила репресії щодо українського населення в Польщі [29]. Невдовзі В.Старосольський увійшов до управи Українського міжпартійного виборчого комітету, створеного в грудні 1938р. УСДП, УСРП, ФНЄ та “Дружиною княгині Ольги” для участі у виборах до органів місцевого самоврядування [11, с.97]. Однак дискусії в 1937-1939 рр. навколо створення представницького органу українських легальних політичних структур так і не принесли успіху. Очевидно, це не справдило сподівань В.Старосольського, який широким прагнув консолідації партій національно-державницького спрямування і робив усе можливе для цього.

Як соціал-демократ В.Старосольський значну увагу приділяв захисту соціально-економічних прав українського робітництва. Відновлена УСДП намагалася згуртувати робітників-українців в автономних українських класових профспілках у Речі Посполитій. В.Старосольський брав участь у спільній нараді ЦК УСДП та Центральної Комісії Класових професійних спілок (КПС) 29 квітня 1929 р. у Львові. Учасники наради підтримали думку про необхідність побудови профспілок за класовою професійною ознакою та визначили умови перебування робітників української національності в КПС (створення окремої Української професійної комісії, підпорядкованої Центральній Комісії КПС, видання професійного органу на українській мові тощо) [42, с.482]. Однак УСДП так і не спромоглася створити автономну українську структуру в рамках загальнопольських КПС.

Посилення відцентрових тенденцій в українському політичному таборі у 1930-х роках підштовхнуло УСДП до більш тісної взаємодії з Польською партією соціалістичною (ППС). В.Старосольський став учасником спільної конференції УСДП і ППС 29 січня 1933 р. у Львові, на якій вперше у міжвоєнний період зібралися представники обох партій на найвищому рівні. Конференція ухвалила рішення про взаємодію УСДП і ППС у боротьбі проти націоналізму, фашизму і комунізму, водночас зафіксувала розбіжності в національному питанні. УСДП обстоювала принцип незалежності й соборності України, тоді як ППС виступала

О.С.Жерноклеєв, І.Я.Райківський. Володимир Старосольський: політичний портрет

за територіальну автономію західноукраїнських земель у складі Речі Посполитої, хоч, правда, пепеєсівці підтримали загалом ідею “самостійности й державної незалежности українського народу” [20]. В.Старосольський як член ЦК підтримував взаємини з польськими соціалістами у другій половині 1930-х рр., що характеризувалися загостренням суперечностей між українськими партіями в умовах “нормалізації”, проти якої виступили і УСДП, і ППС.

Отже, політична діяльність В.Старосольського наприкінці 1920-х – у 1930-х роках була нерозривно пов’язана з партією українських соціал-демократів. Він входив до складу Центрального Комітету УСДП на трьох партійних з’їздах (8-9 грудня 1928 р., 4 березня 1934 р., 17 жовтня 1937 р.) [9, арк.1, 2]. Зокрема, на VIII партійному конгресі 17 жовтня 1937 р. у Львові В.Старосольський виголосив політичну доповідь. У ній говорилося, що УСДП була першою в Галичині партією, яка піднесла під час Української революції 1917-1920 рр. прапор “незалежної соціалістичної республіки”. В.Старосольський вважав, що гострі міждержавні конфлікти могли бути розв’язані лише з поваленням капіталізму. На його думку, ідеологія фашизму була створена “людьми здеградованими і без праці”. Щодо Союзу Радянських Соціалістичних Республік, до складу якого входила Радянська Україна, то доповідач заявляв, що це, по суті, “російська сталінська імперія”. Він закликав відірвати український робітничий рух від впливу клерикалізму та інтегрального націоналізму [10, арк.1, 2]. Делегати VIII конгресу обрали В.Старосольського головою УСДП [44, с.439], що свідчило про його незаперечний авторитет в партії.

В.Старосольський відзначався інтелігентністю, демократизмом поглядів, ставився з повагою до діячів різних ідейних напрямків в українському таборі. Відомий суспільно-політичний діяч, багатолітній член ЦК УНДО Іван Кедрин згадував, що “на В.Старосольського ніхто не дивився як на якусь партійну людину, тільки як на інтелектуала, на людину великого формату” [53, с.389]. За словами І.Кедрина, В.Старосольський “приятелював із Дмитром Левицьким, також за фахом адвокатом, який ... був націонал-демократом, головою УНДО, ... часто бував у гостинному домі панства Левицьких...” [53, с.391]. Як адвокат (член “Союзу українських адвокатів” та “Головної адвокатської палати у Варшаві”) [53, с.111] В.Старосольський неодноразово виступав захисником на судових процесах УВО – ОУН, хоч партія, до якої він належав, відстоювала соціалістичну політику і критично ставилася до інтегрального українського націоналізму. Зокрема, В.Старосольський був адвокатом на гучному судовому процесі проти бойовиків ОУН Д.Данилишина та В.Біласа, звинувачених за напад на пошту в 1932 р. [53, с.333]. Один із

підсудних комуніст Д.Шумук згадував про В.Старосольського, який захищав його на суді: “Він заволодів увагою всієї зали, навіть судді заслухались в його виступ, ніби в добре виконувану пісню” [53, с.116].

Попри велику зайнятість у громадських справах В.Старосольський завжди знаходив час для спілкування в сімейному колі, був батьком трьох дітей – синів Юрія та Ігоря, дочки Уляни, виховував їх у національному дусі (діти були членами “Пласту”, отримали вищу освіту) [53, с.110]. Старший син Юрій згадував: “Коли увечері збирались усі вечеряти за великим, круглим дубовим столом у ідальні ... – то це була ... сильно об’єднана, щаслива родина” [53, с.109]. Дружина В.Старосольського Дарія, викладач музики, дочка відомого галицького суспільно-політичного діяча Володимира Шухевича, виявляла також інтерес до громадської діяльності. Вона редагувала часописи для українського жіноцтва “Мета” і “Наша мета” у Львові, була членом УСДП [51, с.3032].

Прихід радянської влади в Західну Україну у вересні 1939 р. кардинально змінив життя сім’ї Старосольських, яка стала, як і мільйони інших невинних людей, жертвою партійно-тоталітарної системи. В.Старосольський чомусь не виїхав в еміграцію, хоч, безперечно, знав про сталінські репресії на Радянській Україні. Деякий час він працював на посаді професора Львівського університету, але вже в кінці грудня 1939 р. був заарештований і невдовзі відправлений на заслання [53, с.128]. Така ж доля спіткала його дружину Дарію та дітей, які після арешту в квітні 1940 р. були вивезені у Казахстан. Більше ніколи не судилося побачити їх В.Старосольському, який 25 лютого 1942 р. помер в тюрмі у далекому Сибіру в Маріїнську. Можна собі уявити грагізм ситуації, коли син Ігор зумів-таки домогтися від офіційної влади дозволу на побачення з батьком і приїхав до Маріїнська, де дізнався, що В.Старосольський напередодні помер. Поховали його у спільній могилі, навіть точно невідомо, де вона знаходиться [53, с.149, 150].

Отже, В.Старосольський відіграв значну роль як у становленні та розвитку українського соціал-демократичного руху в Галичині, діяльності УСДП, так і в процесах консолідації українського політичного табору, боротьбі за національно-державне відродження України. Подальшого, більш детального вивчення заслуговують такі аспекти теми, як участь В.Старосольського в українському студентському русі на зламі XIX – XX ст., його місце та роль як одного з організаторів й ідеологів січового стрілецтва, внесок у формування ідейних засад і політичного курсу української соціал-демократії в Галичині тощо. На жаль, обсяг статті дозволяє розкрити лише основні етапи його громадської діяльності, що могла б стати предметом дослідження не одної кандидатської, а можливо, й докторської дисертації.

О.С.Жерноклеєв, І.Я.Райківський. Володимир Старосольський: політичний портрет

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.6, оп.1, спр.470.
2. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф.309, оп.1, спр.2258.
3. Там само, спр.2395.
4. Там само, спр.2472.
5. Там само, ф.387, оп.1, спр.41.
6. Там само, спр.43.
7. Державний архів Львівської області, ф.121, оп.2, спр.190.
8. Там само, ф.350, оп.1, спр.2933.
9. Державний архів Івано-Франківської області, ф.2, оп.1, спр.1066.
10. Там само, ф.2, оп.1, спр.1486.
11. Archiwum akt nowych w Warszawie, Ministerstwa Spraw Wewnktrznych, sygn.970.
12. Вперед. Одноднівка Екзекутивного комітету УСДП. – Львів, 1911.
13. Вперед. – 1918. – 27 листопада.
14. Там само. – 1919. – 25 жовтня.
15. Там само. – 24 грудня.
16. Там само. – 1920. – 28 січня.
17. Там само. – 12 березня.
18. Вперід. – 1928. – 22 січня.
19. Вперед. – 1929. – 20 січня.
20. Львівська конференція // Вперед. – 1933. – Травень.
21. Громадський голос. – 1934. – 20 січня.
22. Там само. – 17 березня.
23. Там само. – 1935. – 5 січня.
24. Діло. – 1912. – 17 червня.
25. До співпраці! // Там само. – 1929. – 30 листопада.
26. Солідарний голос політичних партій про події в краю // Там само. – 1930. – 1 жовтня.
27. Там само. – 1935. – 25 січня.
28. Старосольський В. “Шириться дефетизм, дезорієнтація, відворот від політики...” // Там само. – 1937. – 29 липня.
29. Заява // Там само. – 1938. – 20 листопада.
30. Земля і воля. – 1907. – 1 березня.
31. Там само. – 28 березня.
32. Там само. – 5 квітня.
33. Там само. – 1 травня.
34. Там само. – 15 травня.
35. Там само. – 22 червня.
36. Там само. – 27 червня.
37. Літературно-науковий вісник. – 1913. – Т.62. – Кн.6. – С.555-556.
38. Від редакції // Молода Україна. – 1900. – №1 – С.1-2.
39. Друге віче української академічної молодіжї // Там само. – №8. – С.291-324.
40. Старосольський В. Ще в справі “орієнтацій” // Шляхи. – 1916. - №9-10. – С.336-338.
41. Siowo poiskie. – 1920. – 26 kwietnia.
42. Sprawy narodowośćowe. – 1929. – № 3-4.
43. Ibid. – 1934. – № 2-3.
44. Ibid – 1937. – № 4-5.
45. Темницький В. Сецесія з Львівського університета // Історичний огляд життя в студентських українських організаціях. – Львів, 1908 – С.65-71.
46. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917-1923. – К. – Львів, 1923. – Т.ІІ, кн.4.
47. Доценко О. Літопис української революції... – Львів, 1924. – Т.ІІ, кн.5.

48. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921. – Прага, 1942. – Т.ІІ.
49. Макух І. На народній службі. – Дітройт, 1958.
50. Назарук О. До історії революційного часу на Україні. Українські політичні партії, їх союзи і теорії. – Вінніпег, 1924.
51. Енциклопедія Українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні. – Т.8. – Львів, 2000.
52. Там само. – Т.9. – Львів, 2000.
53. Володимир Старосольський. 1878-1942. Записки НТШ. Т.210. Історично-філософська секція. – Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1991.
54. Жерноклев О. Національна ідея “Молодої України” (1900-1903) // Галичина. – 1997. – №1. – С.29-36.
55. Панок О. “Національне” та “соціальне” в полігологічній концепції Володимира Старосольського // Відродження соціал-демократії в Україні: можливості і перспективи. – К., 1997. – С.156-163.
56. Райківський І. Галицька соціал-демократія в Українській революції 1917-1920 років // Галичина. – 1998. – № 1(2). – С.42-55.
57. Райківський І.Я. Ліворадикальна еволюція УСДП // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 1999. – Вип.2. – С.112-122.
58. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919-1939 рр.) // Сучасність. – 1994. – № 2. – С.77-82.
59. Najdus W. Polska partia socjalno-demokratyczna Galicji i ЇNeska, 1890- 1919. – Warszawa, 1983. – 719 s

O.S. Zhernokleyev, I.J. Raykivsky

VOLODYMYR STAROSOLSKY: THE POLITICAL PORTRAIT

The article is devoted to Volodymyr Starosolsky (1878-1942), famous Ukrainian lawyer and public figure. In the beginning of the 20th century he was the leader of student's movement in Lviv, later - one of the chiefs of a " young " wing of the Ukrainian social-democratic party in Halychyna, in 1937 - 1939 he headed a party. V.Starosolsky has played the important role in the processes of consolidation of the Ukrainian political camp, the national state revival of Ukraine, development of the social-democratic movement in the West Ukraine.

Я.І. Мандрик

**СІЛЬСЬКА ШКОЛА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ПЕРШІЙ
ПОЛОВИНІ 30-Х РОКІВ ХХ СТ.: ПРАВДА І МІФИ**

Основною проблемою, яка стояла перед шкільною освітою УСРР на початку 30-х рр. ХХ ст., був перехід до всеобучу. З метою успішного управління цими процесами при РНК України був створений республіканський комітет всеобучу на чолі з головою уряду В. Чубарем. До 1 листопада 1930 р. в 169 районах УСРР було сформовано 4,0 тис. комітетів сприяння всеобучу на місцях [1, арк.78].